

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΑΒ' (32) : 1979 - 81

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΘΗΝΑΙ 1982

René Meurant, Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie. Edition du Ministère de la culture française. Bruxelles, 1979, 80, σ. 646, φωτ., σχέδ., χάρτες.

Ο Βέλγος συγγραφέας René Meurant (πού ήταν παράλληλα ποιητής και καλλιτέχνης), ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το θέμα των «περιορισμένων» Γιγάντων το 1938, όποτε και κυκλοφόρησε το πρώτο του βιβλίο «La Ducace d'Ath», αφιερωμένο σ' έναν έθιμικό Γιγαντα τής ιδιαίτερης πατρίδας του. Τα τελευταία του ήταν: ένα λαμπρό έγχειρίδιο: «Géants de Wallonie» (Gembloux, 1975), όπου, μέσα σέ πλαίσια τέχνης και ιστορίας, έδωσε μιá σαφή εικόνα του ξεχωριστοϋ έθιμου τής «Γιγαντοφορίας» στο Βέλγιο, και μιá έργασία του: «Contribution à l'étude des Géants de Bruxelles», στον τόμο-αφιέρωμα: K.C. Peeters, Anvers, 1975

Οί «Γίγαντες», φανταστικοί στην άρχή, ή και λατρευτική έπινόηση τών ανθρώπων, έγιναν στο τέλος ένα φανταστικό έπίσης ψυχαγόγημα, πού δίνει ανάγλυφη, με έπιβλητικά όμοιώματα προσώπων, τήν ιστορία, τήν παράδοση, τή ζωή τοϋ κάθε τόπου, και κοσμεί τις γιορτές και τά Καρναβάλια πολλών ευρωπαϊκών λαών, ώστε νά τονώνει τήν κοινωνική χαρά και τή λαογραφία, με τρόπο έντυπωσιακό. Η κλίση τοϋ R. M. στή λαογραφία εκδηλώθηκε, όταν έγγράφηκε, το 1936, στο Ίνστιτοϋτο τών Δημοσιογράφων τοϋ Βελγίου. Ύπηρξε μαθητής τοϋ Albert Marinus († 1978), από τον όποιο έπηρεάστηκε βαθιά. Γι' αυτό, είχε το πάθος νά καταφεύγει στην άμεση έρευνα. Πρώτιστη έργοια του ήταν ή άκριβεια, ή λεπτομερέστατη αναφορά, ή τοποθέτηση τών παραδόσεων στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Σε όλες τις εκδηλώσεις πού μελέτησε, ύπηρξε προσωπικός και προσεκτικός παρατηρητής τους. Πείστηκε για τήν αναγκαιότητα τής ιστορικής έρευνας, για νά συμπληρώσει τις έπιτόπιες παρατηρήσεις του. Μυήθηκε στην παλαιογραφία και άρχισε νά ψάχνει τά άρχεϊα. Έδινε έτσι στις έργασίες του κοινωνιολογικές και ιστορικές προεκτάσεις, πού επέφεραν συμπληρωματικές και πλούσιες διασαφηνήσεις.

Φίλοι τοϋ συγγραφέα (διαπρεπείς έρευνητές τοϋ είδους στο Βέλγιο), μετά το θάνατό του (1977), για νά τιμήσουν τή μνήμη του, συγκέντρωσαν μελέτες του σχετικές με το έθιμο τών Γιγάντων, πού περιφέρονται στα Καρναβάλια και στις έθιμικές πομπές, στην πατρίδα του και σ' άλλα μέρη τής Ευρώπης. Έτσι ó αναγνώστης θά βρει στο βιβλίο, πού παρουσιάζουμε, όλα τά σχετικά με τούς Γίγαντες άρθρα τοϋ René Meurant, τις ανακοινώσεις του σέ συνέδρια ή και τις παρεμβάσεις και παρατηρήσεις του σέ ανακοινώσεις συναδέλφων του, καθώς και πλήρη βιβλιογραφία τοϋ ποιητικοϋ και λαογραφικοϋ του έργου (σελ. 29-40), ενώ ó μελετητής τής λαογραφίας θά παρακολουθήσει τή μέθοδο έρευνας τοϋ συγγραφέα, τις πολϋ ένδιαφέρουσες παρατηρήσεις του πάνω σέ

θέματα τακτικής και ψυχολόγησής του πληροφοριοδότη (για την απόσπαση πληρέστερων πληροφοριών), καθώς και τις κοινωνικές και ιστορικές προεκτάσεις, που επιδιώκει ο έρευνητής. Θα μελετήσει επίσης τον τρόπο σύνταξης ερωτηματολογίου και την κριτική που άσκει ο R. M. πάνω σε άλλα ερωτηματολόγια, που συντάχτηκαν για το ίδιο θέμα.

Το ερωτηματολόγιο του R. M. (σελ. 70-72 και 77-82), που πρωτοπαρουσίασε το 1969, αποτελεί πρότυπο στο είδος του. Χωρίς να περιφρονεί τα ιστορικά, ανέκδοτολογικά ή τεχνικά στοιχεία, δίνει μεγαλύτερη σημασία στις ψυχολογικές ή κοινωνικές όψεις. Περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με το κοινωνικο-επαγγελματικό περιβάλλον των μετφορέων των Γιγάντων και με τις αντιδράσεις του κοινού. Μελέτησε τους Γίγαντες που γεννήθηκαν πρόσφατα, ως νεότερη τοπική πρωτοβουλία, συγκρίνοντάς τους με τους παραδοσιακούς, που κατάγονται από τις μεσαιωνικές Λιτανείες.

Οι χάρτες (σελ. 56-62) μαρτυρούν μια εύσυνειδήτα σχολαστική εργασία, που βασίζεται σε σημαντική βιβλιογραφική έρευνα για τα παλαιότερα γεγονότα, ενώ για τα πιο πρόσφατα, ο συγγραφέας εργάστηκε με πολύ προσεγμένες προσωπικές του καταγραφές.

Οι βασικές διαπιστώσεις του σ. για την προέλευση των Γιγάντων, που περιφέρονται στις πομπές και στα Καρναβάλια, όπως τις διατύπωσε ο ίδιος στο Συμπόσιο του Mons, τον Μάιο 1956, σε ειδικό φυλλάδιο που μοίρασε στους συνέδρους, συνοψίζονται στα παρακάτω σημεία: (σελ. 50-51).

— Οί πρώτοι άνθρωποί μορφοί Γίγαντες γεννήθηκαν, όταν επιχειρήθηκε ν' αναπαρασταθούν τα κείμενα της 'Αγίας Γραφής, που αναφέρονται ιδιαίτερα στον Δαβίδ και στον Γολιάθ.

— Οί πρώτοι ζωόμορφοί γίγαντες, κυρίως θηρία, γεννήθηκαν, όταν θέλησαν ν' αναπαραστήσουν τους δρακοντοκτόνους, Άι-Γιώργη ή Άγια Μαργαρίτα.

— Άλλες ομάδες γιγάντων γεννήθηκαν από ήρωες εθνικών μύθων (π.χ. Άλογο Μπαγιάρ, γιοι του Αϊμόν κλπ.).

— Για κανένα από τους παραπάνω μυθικούς Γίγαντες δεν υπήρξε ειδική γιγαντοποίηση, αλλά μια παρουσίαση σε φυσικό τους μέγεθος. 'Η παρουσίασή τους αυτή άπαιτούσε τη χρησιμοποίηση κάποιου μηχανισμού, που με την βοήθειά του οι μεταφορεΐς έδιναν ζωή στις φιγούρες. 'Ο Μ. υποθέτει ότι κάποιος μεταφορέας πάνω σε ξυλοπόδαρα θα παρίστανε π.χ. τον Γολιάθ, και παρατηρεί ότι ο μεταμφιεσμένος είναι λιγότερο μεγαλοπρεπής και έντυπωσιακός από μια φιγούρα.

— Οί άνθρωπόμορφοι και ζωόμορφοι γίγαντες έχουν τον ίδιο λόγο ύπαρξης: είναι απαραίτητα έξαρτήματα, για να παιχτεί, κατά την παρουσίασή τους, ο «μύθος».

— Το πρόβλημα, ποιά από τις δυο ομάδες (άνθρωπόμορφοι ή ζωόμορφοι

Γίγαντες) είναι μεταγενέστερη, δὲν ἔχει σημασία, παρὰ μόνο ἀπὸ ἱστορική ἀποψη. Δὲν παίξει ρόλο στὴν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου.

— Τὰ κίνητρα ποὺ ἀνάγκαζαν τοὺς προγόνους μας, τοῦ 15ου αἰ., στὴν εἰσαγωγή Γιγάντων στὶς πομπές, ἦταν θρησκευτικά, ἀστικά καὶ οἰκονομικά. Ἡ-θελαν, ὅπως τὸ ἀποκαλύπτουν συχνὰ οἱ ἔρευνες, νὰ διακοσμήσου τὴν πομπή.

Ὁ Meurant δὲν δίσταζε ποτὲ ν' ἀναθεωρήσει κάποια ἀποψη ποὺ εἶχε ὑπερασπιστεῖ προηγούμενα μὲ θέρμη, ὅταν τὰ νέα ντοκουμέντα του τοῦ ὑπαγόρευαν τὴν ἀναθεώρηση αὐτή. Ἔτσι, στὶς Actes des Journées d'Études (Malines, Αὐγούστος 1963), ἀναθεωρεῖ τὴν ἀποψη ὅτι οἱ πρῶτοι ἀνθρωπόμορφοι γίγαντες γεννήθηκαν, ὅταν ἀναπαραστάθηκε στὶς λιτανεῖες τὸ ἀπόσπασμα τῆς Γραφῆς ποὺ ἀναφέρεται στὸν Δαβὶδ καὶ στὸν Γολιάθ, καὶ συνδέει τὶς ἀναπαραστάσεις αὐτὲς μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ θεάτρου τὸν 15ο καὶ 16ο αἰώνα, δίνοντας ἔτσι νέες διαστάσεις στὴ μελέτη τοῦ λαογραφικοῦ φαινομένου, ποὺ ἐξετάζει.

Πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα ποὺ θίγει ὁ R. M. στὶς ποικίλες μελέτες τοῦ Τόμου καὶ δύσκολα θὰ μπορούσαν ν' ἀναπτυχθοῦν, στὸ σύντομο αὐτὸ βιβλιογράφημα. Θ' ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ μερικὰ ἀπ' αὐτά.

Ἐξετάζεται τὸ θέμα τῶν συγχρόνων Γιγάντων καὶ τὸ πρόβλημα, ἐὰν ἀνήκουν στὴ λαογραφία ἢ ὄχι. Ὁ συγγραφέας ὑπερασπίζεται τὴν ἀποψη, ὅτι ἡ «γέννηση» κάθε νέου τοπικοῦ Γίγαντα πρέπει νὰ ἐξετάζεται χωριστὰ, ὥστε νὰ μελετηθοῦν τὰ αἷτια ποὺ τὸν δημιουργήσαν καὶ ἡ σύνδεσή του μὲ τὰ παραδοσιακὰ ἔθιμα. Δὲν δέχεται τὴν ἀπόρριψη ὅλων τῶν συγχρόνων Γιγάντων ὁμαδικὰ, μὲ μοναδικὸ κριτήριον τὴν ἡμερομηνία δημιουργίας τους. Προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τοὺς λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους γεννιοῦνται οἱ σύγχρονοι Γίγαντες καὶ πιστεύει, στηριζόμενος σὲ συγκεκριμένα παραδείγματα, ὅτι ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία ἀναπολεῖ τὰ παραδοσιακὰ ἐπαγγέλματα καὶ τοὺς Τύπους καὶ δημιουργεῖ Γίγαντες, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν καὶ γίνονται σύμβολα τῶν ἐπαγγελμάτων αὐτῶν. Κριτικὸ καὶ διεισδυτικὸ πνεῦμα, ὁ Meurant, μελετώντας τὸ θέμα πολὺπλευρα, δὲν διστάζει νὰ δώσει καὶ πιὸ πεζὲς ἐρμηνεῖες (π.χ. ὅτι τὸ ἔθιμο προάγεται, γιὰ νὰ πουλήσουν τὰ μαγαζιά περισσότερη μύρα κλπ.).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ βιβλίου, ποὺ θίγει τὸ πρόβλημα, ἐὰν οἱ Γίγαντες τῶν Καρναβαλιῶν πρέπει νὰ θεωροῦνται ἀνθρωπόμορφες «μάσκες» (μεταμφιεσμένοι), μεγαλυτέρων ἀπ' ὅσο συνήθως διαστάσεων, ἢ ἐὰν ἀποτελοῦν κάτι τὸ ξεχωριστό. Ἀπὸ μορφολογικὴ ἀπόψη, πιστεύει ὅτι πρόκειται γιὰ μεγάλες φιγούρες, ποὺ ἐμψυχώνονται, μ' ἓνα συγκεκριμένο μηχανισμό, ἀπὸ τὸν μεταφορέα τους. Λειτουργικά, ὅμως, πρόκειται γιὰ «μάσκες». Πάντως, ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὴ μάσκα καὶ στὴ φιγούρα παραμένει ἀρκετὰ ἀσαφής. Ἐπίσης, θίγονται θέματα ὁρολογίας καὶ καθορισμοῦ διεθνοῦς λεξιλογίου.

Ὁ σ. πλαισιώνει τὶς μελέτες του ἐξετάζοντας συγκριτικὰ τοὺς Γίγαντες

τῆς πατρίδας του μ' ἐκείνους τῆς Β. Γαλλίας, τῆς Ρηνανίας, τῶν Κάτω Χωρῶν ἢ καὶ τῆς Πορτογαλίας, γιὰ ν' ἀποκαλύψει τίς ἐπιδράσεις τῶν ἠθικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς στιγμῆς (σελ. 319-352 κ.ά.).

Ὁ R. M. ἀκολουθεῖ τρεῖς κατευθύνσεις στὴ λαογραφικὴ ἔρευνά του: τὰ ἀρχεῖα, τὴν ἀποκλειστικὴν χρησιμοποίησιν ἱστορικῶν ἢ λογοτεχνικῶν ἔργων καὶ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα (ἢ ἀλληλογραφία). Ἡ μεγάλη ἔκταση τῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς ποῦ ἐξέταξε, τὸν ἀνάγκασε ν' ἀνοίγει ἀλληλογραφία μὲ ὁποιοδήποτε πρόσωπο πίστευε, ὅτι μπορούσε νὰ τοῦ δώσει ἐγκυρες πληροφορίες. Παρακολουθοῦσε τὸν ἐθνικὸ καὶ ἐπαρχιακὸ Τύπο καὶ ἐνημερωνόταν γιὰ τὴ διεθνή βιβλιογραφία, τὴ σχετικὴ μὲ τοὺς Γίγαντες, καὶ γενικὰ μὲ τὴ λαογραφία. Παρευρισκόταν στὶς τοπικὰς «γεννήσεις», «γάμους» ἢ τοὺς ἀφανισμοὺς τῶν Γιγάντων (σ. 603 κ.έ.), καὶ σημείωνε ὅλα τὰ στοιχεῖα στὸ τεράστιο ἰδιωτικὸ του Λεύκωμα, ποῦ τὸ ἀποτελοῦσαν δικὰ του σκίτσα, ἀποκόμματα ἐφημερίδων, φωτογραφίες κλπ. Χρησιμοποιοῦσε μεθοδικὰ τὰ ντοκουμέντα του καὶ τὰ κατέτασσε μὲ σύστημα, προτοῦ τὰ ὑποβάλλει σὲ αὐστηρὴ κριτικὴ.

Παρ' ὅλο τὸ πλούσιο πεδίο ἔρευνας ποῦ εἶχε μπροστά του, δὲν περιορίσθηκε μόνον στοὺς Γίγαντες, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ποῦ τοὺς γεννοῦσε, αἰῶνες τώρα. Ἔτσι, ἐπεκτάθηκε εὐρύτερα στὶς λαϊκὰς παραδόσεις καὶ μελέτησε ἰδιαιτέρως τὰ πανηγύρια καὶ τὰ καρναβάλια, τίς λιτανεῖες καὶ ἄλλες γιορτὲς τῶν Βέλγων.

Εἶναι φυσικὸ, γιὰ ἓναν ξένο (ὅπως ἡ γράφουσα) πρὸς τὸ ἔθιμο τῆς περιφορᾶς Γιγάντων στὶς πομπὲς καὶ στὰ πανηγύρια τοῦ Βελγίου, νὰ μὴ μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸ πνεῦμα τοῦ ἐθίμου αὐτοῦ, ἂν δὲν τὸ ζήσει ἀπὸ κοντά. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ μὲ σαφήνεια, ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τόμου τοῦ R. Meurant, εἶναι ὅτι οἱ Γίγαντες αὐτοὶ δὲν κατασκευάζονται τυχαῖα, μὲ τὴν ἐμπνευσιν τῆς στιγμῆς, γιὰ νὰ γιορταστεῖ κάποιον Καρναβάλι ἢ παράδοση, κι' ἔπειτα νὰ ἐγκαταλειφθοῦν, ἀλλὰ ὅτι τοὺς ἀποδίδεται κάποια «ἀνθρώπινη» ὄντοτητα, ἀφοῦ τὸ φαινόμενο τῆς «γέννησής» τοὺς ἀποτελεῖ σημαντικὸ γεγονός. Θεωροῦνται παιδιὰ κάποιων γονέων γιγάντων, ποῦ ἤδη ὑπάρχουν στὸν τόπο, δηλ. ποῦ ἔχουν ἐκεῖ γενεαλογικὸ δέντρο. Θὰ παντρευτοῦν κάποιον ἄλλον Γίγαντα, καὶ μὲ τὴ σειρά τοὺς θ' ἀποκτήσουν παιδιὰ. Τὸ γεγονός τοῦ γάμου γιορτάζεται μὲ προσκλήσεις πρὸς τὸ κοινόν, ποῦ τοιχοκολλοῦνται.

Οἱ ἐθιμικοὶ γενικὰ Γίγαντες ἔχουν συγκεκριμένο ὄνομα, ποῦ μελετιέται ἢ προέλευσός του καὶ ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι ποῦ ὀδήγησαν τοὺς κατασκευαστὲς νὰ τοῦ δώσουν τὸ ὄνομα αὐτό. Δὲν βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὴν Κοινότητα, παρὰ μόνον σὲ εἰδικὰς περιπτώσεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξαφάνισιν κάποιου Γίγαντα ἀποτελεῖ θέμα μελέτης τῶν λαογράφων.

Εἶναι φανερό, ὅτι οἱ Γίγαντες αὐτοὶ τῆς Εὐρώπης, μὲ τὴ μεσαιωνικὴ προέλευσιν, δὲν ἔχουν οὐσιαστικὰ καμιά σχέση μὲ τὰ γιγαντιαῖα ὁμοιώματα, ποῦ

περιφέρουμε ἐμεῖς στὰ Καρναβάλια μας, στὴν Ἑλλάδα, στὰ μεγάλα ἀστρικά κέντρα. Πιθανῶς τὰ ἄρματα αὐτά, μὲ τὶς μεγεθυντικὲς διαστάσεις τους, νὰ ἔχουν κάτι δανειστεῖ ἀπὸ τοὺς Γίγαντες τῆς Β' Εὐρώπης. Ἡ γιγάντια στατική μορφή, ποὺ περιφέρεται πάνω στὰ ἄρματα, σ' ἐμᾶς, δίνει μὲν ἕναν τόνο ἀρκετὰ ἐντυπωσιακὸ καὶ ἐπιβλητικὸ σ' ὅλη τὴν παρέλαση, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε βαρὺ καὶ ὄχι τόσο εὐκίνητο. Παράλληλα μὲ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ σκηنيκοῦ δὲν συμβαδίζει καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του ὄψη. Δὲν ἔχουμε ἐμεῖς ἐκείνους τοὺς γίγαντες-ζιζάνια, ποὺ κυνηγοῦν τοὺς θεατὲς ἢ ποὺ σκαρφίζονται ἄλλες σκανταλιές, δὲν τοὺς ξέρομε μὲ τ' ὄνομά τους, μὲ τὴν ἡλικία τους, μὲ τὴν οἰκογένειά τους, μὲ τὸν χαρακτήρα τους ἀκόμη, δὲν τοὺς περιμένουμε νὰ τοὺς ξανασυναντήσουμε στὴν ἐπόμενη κοινωνικὴ τους ἐξοδο, ψάχνοντας στοὺς τοίχους, γιὰ νὰ βροῦμε τὴν «πρόσκλησή» τους. Οἱ Γίγαντες αὐτοὶ εἶναι κάτι τὸ ζωντανό, ὅπως τοὺς ἐρεῦνησε καὶ τοὺς ἀγάπησε ὁ René Meurant, καὶ ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ βελγικοῦ ἢ τῶν ἄλλων λαῶν

Ἐδῶ, δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἄψυχο ὁμοίωμα σὲ ἄρμα, ποὺ μερικὲς μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Καρναβάλι κάποιος σκέφτηκε νὰ τὸ φτιάξει, ἔτσι καὶ ὄχι ἀλλιῶς, ποὺ παρελάνει μπροστὰ μας καὶ πάει καὶ χάνεται, ἄγνωστο ποῦ*.

ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ-ΜΠΕΓΛΙΤΗ

* [Ἡ χρησιμοποίηση ἀρμάτων στὰ Καρναβάλια μας (ζενικὴ βέβαια) δίνει κάποια ψυχολογία κινουμένου γίγαντα, ἰδιαίτερα ὅταν τοῦ φτιάχνουν κινούμενο κεφάλι καὶ χειρονομεῖ. Ἀλλὰ τὸ σχετικὰ παραδοσιακότερο, γιὰ μᾶς, ζωντανό «γιγαντικόν» πρόσωπο στὰ Καρναβάλια, εἶναι ὁ ἀστεῖος «ξυλοπόδαρος», ποὺ περπατεῖ πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. ἢ οἱ μικρογραφίες ἐπίππων, στὸ «ἀλογάκι». Ἀγαπάει ὅμως κάθε λαὸς τὴ γιγαντιαία ἐπιβολή, κι' αὐτὸ ἐκμεταλλεύονται οἱ διαφημίσεις, μὲ τὶς ὑπέρμετρες μορφὲς στοὺς τοίχους, ἢ στὰ συλλογή-τήρια, μὲ τὰ παντὸ τῶν προβαλλόμενων προσώπων. Σ.τ.Δ.]